

dingos šviečiamosios idėjos vystėsi ir XX a. pradžioje, iki pat pirmojo pasaulinio karo.

Dr. J. Minkevičius disertacijoje pasigedo griežtesnės nagrinėjamų pažiūrų loginės analizės. Anot jo, darbe gausu įdomios istorinės medžiagos, bet kartais ta medžiaga lieka empirinė. Nepaisant to, B. Genzelius pavykę parodyti šviečiamąjį judėjimą Lietuvoje jo formavimosi ir vystymosi procese, atskleisti to judėjimo įtaką filosofinės minties, socialinių politinių bei kultūrinių koncepcijų raidai, progresyviai socialiniam ir nacionaliniam liaudies masių judėjimui.

Pareiškę kai kurių kritiškų pastabų, palankiai disertaciją vertino ir visi kiti oficialieji ir neoficialieji oponentai: dr. V. Merkys, dr. prof. I. Zaksas, Vilniaus pedagoginio instituto Filosofijos katedra, LTSR MA Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus Filosofijos sekcija, Baltarusijos MA Filosofijos ir teisės instituto Filosofijos sektoriaus vedėjas I. Kupčinas, Ukrainos MA Filosofijos instituto Ukrainos filosofinės ir sociologinės minties istorijos skyrius. Pastarojo atsiliepime apie disertacijos autoreferatą, be kita ko, išreiškiama ir kai kurių kitų oponentų nuomonė, kad B. Genzelis atliko didelį darbą, svarbų ne tik „Lietuvos dvasinės kultūros istorijai, bet ir kitų mūsų šalies tautų filosofinės minties istorijai“.

K. Stoškus

A. A. Varanavičius. Renesanso visuomeninė filosofinė mintis Lietuvoje XVI a. pradžioje (E. Vitelliaus ir M. Husoviano pažūros)².

Renesanso epocha Lietuvoje jau tyrinėta istorikų, literatų, kalbininkų, medicų, ekonomistų ir kitų specialistų darbuose. Visuomeninė filosofinė šio laikotarpio mintis iki šiol Lietuvoje nebuvo specialiai gvildenama. Rimtą kliūtį šio pobūdžio tyrinėjimams sudarė tai, kad XVI a. pradžios kultūros šaltiniai buvo parašyti tarptautine lotynų kalba, daugelis jų dabar yra bibliografinės retenybės, be to, jie neturi vientisų filosofinių trak-

tatų pobūdžio. Šiuo metu, kai respublikos filosofai planuoja parengti visuomeninės filosofinės minties Lietuvoje istoriją, to laikotarpio tyrinėjimas ypač reikalingas.

A. Varanavičiaus disertacija skirta XVI a. pradžios Lietuvos visuomeninei filosofinei minčiai, kuri nagrinėjama aspektu mažiausiai tyrinėta ir baltarusių bei lenkų literatūroje. Disertacijoje plačiau gvildenamos dviejų žymių feodalinės Lietuvos humanistų — Erazmo Vitelijaus (1474?—1522) ir Mikalojaus Husoviano (1475/85 — po 1533 m.) pažūros gno-seologiniu, visuomeniniu politiniu, teisiniu ir ypač etiniu aspektu.

Įžangoje disertantas duoda negausių Renesanso epochos Lietuvoje tyrinėjimų apžvalgą, argumentuoja mecenato E. Vitelijaus ir poeto M. Husoviano visuomeninių filosofinių pažiūrų tyrimo aktualumą, iškelia tikslą — išaiškinti ir įvertinti E. Vitelijaus ir M. Husoviano visuomenines filosofines pažūras.

Pirmajame skyriuje patikslinamas „renesanso“, „humanizmo“ ir kitų sąvokų turinys, pabrėžiama aštri humanizmo ir antihumanizmo kova Renesanso epochoje, atskleidžiama stipri E. Vitelijaus pažiūrų įtaka M. Husovianui (disertantas juos vadina „bendraminčiais“), iškeliama hipotezė apie mecenato suinteresuotumą (greta kitų tikslų) poeto kuriamą poemą apie stumbrą nukreipti prieš E. Vitelijaus luominius klasinius, politinius ir asmeninius priešus Lenkijoje. Cia išryškintas E. Vitelijaus ir M. Husoviano teiginių pobūdis, parodomas neabejotinas minėtų autorių minties giminingumas Renesanso humanistų pažūroms. Disertantas akcentuoja, kad šioms pažūroms buvo būdingas tikrovės estetizavimas, dviejų tiesų koncepcija (kuri XVI a. pradžioje buvo pažangi, nes padėjo laisvinti filosofiją iš teologijos suvaržymų). Humanistų veikaluose dažnas minties alegorizavimas, hiperbolizavimas, psichologizavimas. Tiesos ieškojimuose humanistai orientavosi į empirizmą, indukciją, savo ir kitų žmonių patyrimą, protingą skepticizmą. Jie rinko originalius dokumentus ir knygas, siekdami aiškumo ir įtikinamumo, kaupė įvairiapusišką informaciją apie tiriamus ob-

² Filosofijos mokslų kandidato disertacija, apginta 1974 m. gegužės 15 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslų laipsnių teikimo tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas prof. dr. R. Plečkaitis; oponentai: prof. dr. J. Barzdaitis ir filosofijos m. kand. V. Konovas.

jektus. Renesanso humanistai skelbė didžiausios įvairiopos naudos principą, stoiską, pasaulietišką gamtos kultą, aukštino intelektualines vertybes (protą, patyrimą, mokytumą, išmintį, įžvalgumą ir pan.), peikė daugiažodžiavimą, palaikė aktyvų ir dalykišką klausimų sprendimą ir pan.

Antrajame skyriuje atskleidžiamos E. Vitelijaus ir M. Husoviano visuomeninės politinės, teisinės ir kitos pažiūros. E. Vitelijus ir M. Husovianas rėmė katalikų institutus, siekdami paramos iš popiežiaus ir Europos katalikiškų valstybių kovai su kryžiuočių ordino intrigomis, totorių agresija ir galima turkų intervencija. Jie pritarė teisinių normų ir karaliaus valdžios stiprinimo idėjai. Tose normose šie humanistai įvelgė priemonę prieš bajoriškąjį voliuntarizmą ir anarchiją. Jie gynė demokratines (antifeodales) tendencijas, rėmė gabius nebajorus, iš esmės kovodami už lygybę prieš įstatymą; pasisakė už mokslą ir švietimą, propagavo gamtos turtų apsaugos ir jų racionalaus panaudojimo idėjas. Disertantas kritikuoja kai kuriuos autorius (J. Sakavičių, J. Pelčarą, J. Krukovskį, J. Siemežoną ir kitus) už tendencingą ir subjektyvų M. Husoviano patriotizmo aiškinimą, nurodo kai kuriuos netikslumus jo kūrinių vertimuose. Disertantas parodo, kad M. Husoviano „Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę“ išreiškia Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės valstybinį patriotizmą, o kituose jo ir E. Vitelijaus kūriniuose patriotinės nuotaikos svyruoja tarp LDK valstybinio ir LDK bei Lenkijos bendravaltystbinio patriotizmo. Abiejų humanistų ryšiai su kaimyninių tautų kultūra leidžia juos laikyti bendro lietuvių, baltarusių, lenkų idejinio palikimo objektu.

Trečiajame skyriuje nagrinėjamos E. Vitelijaus ir M. Husoviano etinės pažiūros; atskleidžiamas jų požiūris į gyvenimo prasmę, kurią jie sieja su naudos, malonumų (saikingo epikurietiškojo hedonizmo dvasia), garbės siekimu, savo vardo įamžinimu visuomenės atmintyje (E. Vitelijus pagrindžia tam tikrais atvejais būtino stoiskumo ir patriotiško pasiaukojimo prasmę ir būtinumą); aptariami svarbiausi etiniai principai, normos ir panašūs dalykai, kurie, E. Vitelijaus ir M. Husoviano požiūriu, yra labiausiai pagaidautini ir būtini normaliam asmenybės

egzistavimui (skatinimai už gerus darbus ir laimėjimus bei nuobaudos už aiškius nusikaltimus ir tinginiavimą, asmenybės orumo ir teisių gerbimas, draugystė, autoritetas, stoiskas pareigos atlikimas, dėkingumas, pagarba moteriai, pakantumas mažiems nusižengimams arba klaidoms, dosnumas, didžiadvasiškumas, teisingumas ir t. t.).

Disertacijoje atskleidžiamas E. Vitelijaus ir M. Husoviano pažiūrų ryšys su antikos ir Renesanso mąstytojų idėjiniu palikimu, su konkrečia to meto Lietuvos, Lenkijos, Italijos ir kitų kraštų tikrove bei gyvenimo iškeltomis problemomis.

Pabaigoje apibendrinami E. Vitelijaus ir M. Husoviano veiklos bei idejinio poveikio Lietuvos kultūrai pobūdis ir keliai.

Disertacijos bibliografijoje pateikiama 210 naudotos literatūros pavadinimų 11 Europos kalbų (lietuvių, rusų, lenkų, baltarusių, lotynų, vokiečių, prancūzų, senovės graikų, anglų, čekų ir italų).

Disertaciją teigiamai įvertino mokslinis vadovas prof. dr. R. Plečkaitis, nurodydamas, kad joje yra daug faktinių duomenų ir kad „tai originalus, aukšto teorinio lygio ir gerai argumentuotas darbas“. Kolektyvinis oponentas VPI Filosofijos katedra pastebėjo, kad disertantas yra „gerai susipažinęs su originaliais šaltiniais“, remiasi „gausia ir gerai išstudijuota faktine medžiaga“. Oficialieji oponentai prof. dr. J. Barzdaitis bei filosofijos mokslų kandidatas V. Konovas siūlė disertaciją išleisti atskira knyga, nes ji „gali sudominti ne tik filosofus, istorikus, bet ir platesnius visuomenės sluoksnius, kurie domisi kultūros istorijos klausimais“.

Prof. dr. J. Barzdaitis, be kita ko, pažymėjo, kad disertacija gali pasitarnauti kai kurių įvykių ir idėjų subjektyvistinio interpretavimo kritikai, o tai yra „nabejotinai svarbu ir šių dienų ideologinėje kovoje“.

Filosofijos mokslų kandidato V. Konovo nuomone, disertacijoje „įtikinamai ir vaisingai“ kritikuojama vieningo Renesanso humanizmo koncepcija. Šis darbas, anot jo, yra „gilus tyrinėjimas, kuriame marksizmo-leninizmo metodologijos pagrindu analizuojami mažai žinomi puslapiai iš Lietuvos filosofijos ir visuomeninės politinės minties istorijos. Šio darbo patyrimas, ypač atidžiai sukomponuota

publicistikos ir kitų pagal formą nefilosofinių šaltinių filosofinių problemų tyrimo metodika gali būti vėliau vaisingai panaudota TSRS tautų filosofinės ir politinės minties istorijos tyrimuose³.

I. Ručinskaitė

A. Šliogeris, V. Solovjovas ir idealistinė filosofija Lietuvoje³.

V. Solovjovo teorinio palikimo nagrinėjimas yra svarbus ne tik filosofijos istorijos, bet ir šiuolaikinės ideologinės kovos aspektais. Šio rusų mistiko idėjos atgyja tiek Lietuvos emigrantų idealistiniuose darbuose, tiek ir apskritai Vakarų, ypač Vatikano, klerikalinėje filosofijoje. Tai patvirtina šimtai V. Solovjovo pažiūrų tyrinėjimų ir jo raštų leidimas užsienyje, kur jis dažnai laikomas nepažintu genijumi, nepagrįstai aukštinamas.

Nors Tarybų Sąjungoje apie V. Solovjovą yra paskelbta nemaža darbų, tačiau kai kuriais aspektais jo filosofija nėra pakankamai ištyrinėta. A. Šliogeris, nagrinėdamas V. Solovjovo palikimą, daugiausia dėmesio skiria jo visuotinės vienybės principo analizei. Jis mėgina parodyti, kaip tas principas reiškiasi V. Solovjovo ontologijoje, gnoseologijoje, etikoje ir estetikoje, kokios yra jo socialinės ištakos. Disertanto nuomone, kaip tik šiuo principu V. Solovjovas turėjo įtakos Lietuvos idealistinei minčiai. Tuo disertantas motyvuoja platų šio principo nagrinėjimą savo darbe.

Disertacijoje nurodoma, kad visuotinės vienybės principas ryškiausiai atspindi V. Solovjovo pastangas sumoderninti tradicinę krikščioniškąją pasaulėžiūrą, sukurti savotišką religines ir mokslines pasaulėžiūros modelį, pagrįstą religijos, racionalistinės filosofijos ir gamtos mokslo sinteze. Bandymas sujungti religiją su mokslu negalėjo būti sėkmingas dėl religinio ir mokslinio pasaulio suvokimo būdų nesuderinamumo. Šią V. Solovjovo nesėkmę, disertanto nuomone, akivaizdžiai rodo prieštaravimai, iš vidaus griauinan-

tys idealistinę visuotinės vienybės koncepciją.

XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Lietuvos religinės filosofijos atstovai priėmė visuotinės vienybės filosofiją kaip modernizuotą krikščionišką pasaulėžiūrą šalia neotomistinės doktrinos. Šių dviejų filosofijos sistemų prieštaravimo centrą Lietuvos idealistinėje filosofijoje sudarė ontologinė problematika, o jas vienijo bendras metodologinis kryptingumas bei ideologinė paskirtis.

Dauguma XIX a. pabaigos — XX a. pradžios Lietuvos religinės filosofijos atstovų domėjosi visuotinės vienybės filosofija (A. Jakštas, S. Salkauskas, I. Tamošaitis, M. Reinsys ir kiti), bet tik S. Salkauskas (iki 1915 m.), A. Dambrauskas-Jakštas ir iš dalies V. Silkarskis patyrė didesnę V. Solovjovo įtaką. 1900–1938 m. Lietuvos neoscholastinėje filosofijoje vyraujančias pozicijas užėmė neotomizmas. Disertantas nurodo, kad nepagrįsta buržuazinės emigracijos autorių (S. Ereto, A. Maceinos, V. Silkarskio, S. Ylos) nuomonė, jog idealistinė V. Solovjovo filosofija padarė stiprią ir teigiamą įtaką Lietuvos filosofinei minčiai. V. Solovjovo idėjos tarnavo klerikalinei ideologijai. Jos vaidino reakcinį vaidmenį buržuazinės Lietuvos kultūroje ir ideologinėje kovoje.

Oficialūs oponentai dr. J. Minkevičius, doc. B. Kuzmickas teigiamai įvertino A. Šliogerio tyrinėjimą; tai pirmas tokio pobūdžio darbas apie V. Solovjovo įtaką Lietuvos idealistinei minčiai.

P. Pečiūra

AKTUALŲS PAŽINIMO TEORIJOS KLAUSIMAI

1974 m. balandžio 22 d. LTSR Aukštojo ir spec. vidurinio mokslo ministerija ir VVU Filosofijos katedra surengė respublikinę konferenciją metodologiniais pažinimo teorijos klausimais. Buvo parengta 17 pranešimų. Pagirtina, kad konferencijos organizacinis komitetas (E. Meškauskas, J. Karosas, E. Nekrašas, J. V. Vinciušas) prieš konferenciją išlei-

³ Filosofijos mokslų kandidato disertacija, apginta 1973 m. kovo 6 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslų laipsnių teikimo tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas prof. dr. R. Plečkaitis; oponentai: filosofijos m. dr. J. Minkevičius ir filosofijos m. kand. B. Kuzmickas